

УДК 159.922.2:316.654:34.08

ВАСИЛЕЦЬ Наталія Михайлівна

викладач кафедри психології управління
Львівського державного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ КОЛА ДОВІРИ / НЕДОВІРИ ГРОМАДЯН РІЗНИМ СФЕРАМ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙНОСТІ

Представлено результати емпіричного дослідження кола довіри громадян різним сферам соціальної дійсності. Проаналізовано рівні довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ. Визначено динаміку довіри громадян в умовах зміни політичної ситуації. Визначено, що групи досліджуваних громадян характерна низька узагальнена довіра до інших і прагнення обмежувати прояви довіри вузьким «родинно-дружнім колом». Проаналізовано критерії довіри громадян іншим людям.

Ключові слова: довіра, коло довіри, рівні довіри, сфери соціальної дійсності, критерії довіри/недовіри.

Постановка проблеми. Генезис соціальної довіри як колективного соціально-психологічного феномену є практично не усвідомленим й не рефлексивним процесом. Люди досить рідко виказують думки й судження про наявність або відсутність в суспільстві довіри між людьми або окремим соціальним групам. Тому довіра в сучасному суспільстві – це відношення, що знаходиться начебто «в тіні» міжособистісних відносин. Психологи намагаються визначити довіру об'єктивно, описуючи її атрибутивні якості, що відокремлюють її від інших аналогічних соціальних феноменів. Проте, як й інший соціальний феномен, довіра залишається суб'єктивним й колективним почуттям спільності й найвищої лояльності по відношенню до віри в значущість внутрішньогрупових стосунків.

Мета статті: проаналізувати коло відносин довіри громадян, критерії довіри/недовіри та з'ясувати особливості довіри громадян різним сферам соціальної дійсності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день активно вивчається зв'язок довіри з різними соціально-психологічними феноменами. Проблема довіри частково висвітлена в контексті аналізу низки інших соціально-психологічних проблем: соціально-психологічного навіювання (В. Бехтерев, А. Новоселова, Б. Поршнев), соціально-психологічних та інших значущих аспектів авторитету (М. Вебер, Н. Кейзеров, А. Кронік, А. Свенцицький, Т. Титаренко), афіліації і соціальної підтримки (В. Москаленко), сприйняття і спілкування міжособистісних і внутрішньогрупових

© Н.М. Василюк, 2016

відносин, зокрема, довірливих відносин (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, Б. Паригін, Т. Скрипкіна, Д. Узнадзе, Е. Яблокова, В. Казміренко, Н. Єрмакова), соціальних ролей і статусів (О. Донченко, В. Васютинський, В. Семиченко), міжособистісних, політичних конфліктів та соціальної напруженості в суспільстві (О. Бодальов, А. Здравомислов, А. Сухов), громадської думки (В. Герасимов, М. Горшков, А. Уледов), релігійної віри (В. Москалець).

Виклад основного матеріалу дослідження. Коло відносин довіри громадян має досить різномірний склад «персонажів» з різним соціально-рольовим статусом. Кожен із нас має також різні «радіуси» довіри. Ієрархію радіусів довіри можна зобразити за допомогою кіл, які взаємоперекриваються, охоплюючи тих, кому ми хочемо довіряти. Перехід від кола в коло розширює поле довіри від найближчого оточення людини до об'єктів більш віддаленої орієнтації. Той, хто має малий радіус довіри – не може або не хоче довіряти більшості людей. Той, хто має великий радіус довіри – може і хоче довіряти членам не лише своєї команди (сімейної, дружньої, корпоративної), але й людям з інших соціальних категорій та статусів.

Групою осіб, відібраною для проведення емпіричного дослідження, є громадяни України (мешканці Львівщини), опитані до подій на Майдані (початок 2013 р.), під час (грудень 2013 р. – лютий 2014 р.) та після подій на Майдані (січень – лютий 2015 р.), а також під час проведення реформ правоохоронної системи України (листопад 2015 р.). Для проведення анкетування була сформована багатоступінчаста квотна вибірка, що становила 523 людини. Нами проаналізовано коло відносин довіри громадян, використавши методику «Довіра» І. Семків [6]. Респондентам було запропоновано такий перелік сфер соціальної дійсності: найближчі родичі (батьки, діти, чоловік, дружина), друзі, знайомі, далекі родичі, сусіди, співробітники (однорупники), викладачі, парафіяни, працівники ОВС, місцевий уряд, національний уряд, ЗМІ, іноземці, росіяни, поляки, європейці, американці, українці, політики, загалом кажучи, більшість людей. Потрібно було поділити їх на п'ять категорій за ступенем довіри до них (1 – звичайно довіряю, 2 – радше довіряю, 3 – ні «так», ні «ні», 4 – радше не довіряю, 5 – зовсім не довіряю).

Проаналізуємо відсоткове навантаження довіри до різних сфер соціальної дійсності в загальній групі досліджуваних (N=523), представлене за результатами методики «Довіра» (І. Семків) (табл. 1).

За результатами частотного аналізу можна сказати, що найбільше громадяни довіряють близькому оточенню (88%), друзям (41%), знайомим (48%), співробітникам (46%). Зовсім не довіряють політикам (40%), росіянам (33%), національному уряду (34%). Отримані

результати є досить очікуваними, адже віддзеркалюють сьогоденні погляди громадян.

Таблиця 1

Відсоткове навантаження показників довіри громадян до різних сфер соціальної дійсності

	Звичайно довіряю %	Радше довіряю %	Ні «Так», ні «Ні» %	Радше не довіряю %	Зовсім не довіряю %
1. Найближчим родичам – батькам, дітям, чоловіку, дружині	88	11	5	0	1
2. Друзям	41	48	8	2	9
3. Знайомим	8	48	33	9	2
4. Далеким родичам	7	40	34	13	5
5. Сусідам	5	34	38	16	6
6. Співробітникам (одногрупникам)	10	46	31	13	0
7. Викладачам	15	42	27	11	4
8. Парафіянам	15	32	32	13	9
9. Працівникам ОВС	7	18	29	26	20
10. Місцевому уряду	5	12	41	23	19
11. Національному уряду	3	11	31	34	22
12. ЗМІ	2	26	43	20	8
13. Іноземцям	4	18	41	24	13
14. Росіянам	2	11	32	22	33
15. Полякам	6	15	41	24	14
16. Європейцям	7	18	47	20	8
17. Американцям	6	18	48	19	9
18. Українцям	13	20	38	13	14
19. Політикам	4	7	18	32	40
20. Загалом кажучи, більшості людям	4	29	42	16	9

У системі відносин довіри до різних кіл та верств населення довіра до працівників органів внутрішніх справ тяжіє до негативної позначки – 46% громадян «радше не довіряють» або «зовсім не довіряють» поліції (міліції), 29% – не визначились з особистою довірою до цих представників влади.

Узагальнюючи дані, отримані за методикою І. Семків, ми визначили три кола за рівнем довіри різним верствам населення, а саме: коло недовіри, представникам якого більшість громадян не довіряє (політикам – 72%; національному уряду – 56%; росіянам – 55%); коло довіри, представникам якого більшість довіряє; третє коло, з довірою до представників якого громадяни не визначились.

Як бачимо на рис. 1, було визначено три кола довіри/недовіри у досліджуваних громадян: перше коло – коло довіри, яке відповідає психологічно близьким групам (сім'я, родина, друзі, знайомі, співробітники (одногрупники)); друге коло – коло невизначеної довіри, що об'єднало соціальні групи за національною характеристикою (європейці, американці, іноземці, поляки, українці), сусідів та соціальні інститути (ЗМІ, місцевий уряд, працівники ОВС), взаємодія, знання, інформація про яких є індивідуальною. Ми її не досліджували безпосередньо, проте громадяни вагаються у своїй довірі до цих соціальних груп. Третє коло – коло недовіри, його формують національний уряд, росіяни та політики.

Людина вибудовує свою поведінку в світі залежно від того, яку міру довіри вона відчуває до тієї чи іншої частини цього світу, а тому виділення таких параметрів відносин довіри, як вибірковість і парціальність, дає змогу констатувати, що виявлення певної міри або «кількості» довіри кожного разу адресується різним категоріям людей і до того ж має суттєві відмінності за змістом. Вибірковість і парціальність [7] громадської довіри можна пояснити тим, що кожного разу, коли людина робить вибір, вона ставить перед собою певну мету, вона виявляє певну довіру, яка детермінується суб'єктивним значенням певної сфери життя, певної ситуації, в якій людина активно задіяна і яка є сферою її активності.

Коло довіри – відображає партикулярну довіру, довіру до конкретних осіб, яких людина знає особисто. Довіра найближчим родичам найбільше виявляється у можливості обговорювати особисті, інтимні питання. Рольові очікування відносин від родичів (мати, син, друг) з самого початку передбачають певну сутність довірливості. Це, так би мовити, безумовна довіра. Важливу роль у колі довіри родичам і друзям відіграє попередній особистий досвід взаємодії, на основі якого здійснюється міжособистісна довіра. Досвід допомагає зорієнтуватись на певну конкретну людину, враховуючи її характеристики. Довіра знайомим і малознайомим людям формується в обставинах обмеженого досвіду взаємодії і характеризується недостатнім обсягом інформації і рольовою невизначеністю. Часто визначається через протиставлення недовіри чужим.

Рис. 1. Кола довіри/недовіри громадян різним сферам соціальної дійсності

Кола невизначеної довіри та третє коло недовіри – відображають узагальнену (генералізовану) довіру, що трактується як готовність або неготовність розглядати інших людей як частину своєї духовної спільноти. Аналізуючи коло невизначеної довіри, зауважимо, що засоби масової інформації, місцевий уряд та працівники ОВС мають ще всі шанси перейти з кола невизначеної довіри до кола довіри, адже аналізоване коло відображає невизначену спрямованість суб'єктів на взаємодію, тобто громадяни схильні довіряти, потрібно лише позитивно підтвердити та правильно скерувати їхню довіру. До кола недовіри увійшли політики, національний уряд та росіяни. Очевидно, що нова політична еліта не виправдовує покладених на неї надій, підмінюючи загальнонаціональні пріоритети політики своїми клановими інтересами. Як наслідок, зростає дистанціювання громадян від структур влади, яке призводить до апатії, недовіри, втрати можливості впливати на політичні рішення. У цих умовах цілком природною є захисна ідентичність із родиною та найближчим оточенням, бажання сформувати власні локальні мікросистеми з порівняно стабільними взаємозв'язками, які забезпечують потребу

включення в соціум, але тепер уже звужений до «своїх», пов'язаних тісними міжособистісними зв'язками. І справді, показники партикулярної довіри істотно знижуються у міру посилення міжособистісної близькості (1 – звичайно довіряю, 2 – радше довіряю, 3 – ні «так», ні «ні», 4 – радше не довіряю, 5 – зовсім не довіряю): середній бал довіри до найближчих родичів дорівнює 1,16; друзів – 1,72; політиків – 3,94; працівників ОВС – 3,35; національного уряду – 3,64.

Отже, для українського громадянського суспільства характерна низька узагальнена довіра до інших і прагнення обмежувати прояви довіри вузьким «родинно-дружнім колом».

Оскільки в ситуації довіри незнайомій або малознайомій людині збільшується ступінь ризику бути обдуреним, насамперед з причини обмеженості досвіду взаємодії, що здебільшого породжує ризик помилки неправильного прогнозування реакцій у відповідь на довіру. Тому було вирішено проаналізувати критерії довіри громадян іншим людям, а саме – під час оцінювання незнайомої, знайомої та близької людини (опитувальник А. Купрейченко) [1, 4].

За допомогою частотного аналізу ми визначили, що найважливішими критеріями довіри в досліджуваних громадян є такі характеристики особистості: не агресивність, цікавість, відкритість, інтуїтивність, активність, веселість, близькість інтересів, схильність до компромісів, освіченість, сміливість, стриманість, авторитетність, ввічливість, зовнішня охайність та привабливість, скромність, розум, принциповість, розважливість, раціональність, щирість, інше сприйняття світу, широке коло інтересів, організованість, незалежність, ризиковість, терпеливість до вад інших людей, гіпервідповідальність, надійність. До критеріїв довіри до незнайомих людей ці характеристики зарахували 42% громадян, довіри до знайомих – понад 65%, довіри близьким людям – понад 87%.

Найважливішими під час оцінювання незнайомої людини виявились моральні характеристики: щирість (54%), справедливість (82%), чесність (68%), ввічливість (79%), принциповість (49%). Критеріями довіри також є рівень інтелекту, освіченість, авторитетність, комунікабельність (до 78%). Одним із найважливіших критеріїв довіри є показники емоційної та зовнішньої привабливості: охайність (72%), зовнішня привабливість (84%), приязнь (76%). Хоч дані характеристики і не є показниками чи основою істинної довіри, проте як одна зі шкал входять до ряду загальновідомих моделей довіри. Значущими виявились показники єдності з оцінюваною

людиною: однакове сприйняття світу (до 62%), близькість інтересів (до 72%) та життєвих цілей (до 65%).

Водночас можемо виділити симетричні критерії довіри і недовіри незнайомій людині. До них належать такі показники: охайність-неохайність; імпульсивність; особиста корисність; скритість; відмінність інтересів; інше віросповідання. Наприклад, це може бути пов'язано з явищем інгрупового фаворитизму (А. Журавльов [3]). У цьому випадку відбувається процес, зворотний оцінюванню людини як гідної або негідної довіри, – потреба підтримки сформованої соціальної структури вимагає позитивно оцінювати членів своєї групи за ті ж якості, за які негативно оцінюються «чужаки». Крім того, довіра «обслуговує», зміцнює відносини близькості, сприяє збереженню соціально-психологічного простору особистості, а також виконує функцію захисту Я-концепції, системи найбільш значущих відносин особистості – «основи» її самовизначення [3]. З цих причин у тих самих респондентів такі самі якості є критеріями довіри для близьких людей і виступають критеріями недовіри для далеких і чужих. Можна припустити, що мета довіри – збереження цілісності спільноти. Особистість довіряє тому, з ким вона ідентифікована, і остерігається довіряти людині, яку вона сприймає як представника іншої спільноти. А соціальні уявлення, осмислені знання, суспільна свідомість, в якій дуже складно взаємодіють на рівні здорового глузду різні переконання, ідеологічні погляди щодо довіри перебувають на стадії внутрішньої трансформації [5]. І в суспільній свідомості сучасного українця, батьківщина якого переживає непростий час відродження у складних умовах, залишається місце для довіри.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, результати емпіричного дослідження кола довіри громадян різним сферам соціальної дійсності дозволило виявити динаміку довіри громадян в умовах зміни політичної ситуації, проаналізувати рівні довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ. Застосувавши критерії довіри громадян іншим людям, було виявлено, що групі досліджуваних громадян характерна низька узагальнена довіра до інших і прагнення обмежувати прояви довіри вузьким «родинно-дружнім колом».

Список використаних джерел

1. Василець Н. М. Аспекти адаптації опитувальника для вивчення довіри і недовіри особистості іншим людям А. Б. Купрейченко і С. П. Табхарової / Н. М. Василець // Актуальні проблеми прикладної психології : матеріали Всеукраїнської конференції (Київ, 2–3 жовтня 2014 р.) ;

Укр. НМЦ практич. психології і соц. роботи ; [за наук. ред. А. І. Тінякової]. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. – С. 20-23.

2. Гоч Р. Чинники довіри: концептуалізації та гіпотези / Р. Гоч // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : науково-теоретичний часопис. – Київ, 2013/2. – № 3. – С. 45-72.

3. Журавлев А. Л. Психологическое и социально-психологическое пространство личности и группы: понимание, виды и тенденции исследования / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32, № 4. – С. 64-71.

4. Купрейченко А. Б. Методика оценки доверия личности другим людям / А. Б. Купрейченко // Современная психология: Состояние и перспективы исследований. Часть 5 : Программы и методики психологического исследования личности и группы : материалы юбилейной науч. конф. ИП РАН, 28-29 янв. 2002 г. ; [отв. ред. А. Л. Журавлев]. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2002. – С. 64-89.

5. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : моногр. / В. Москаленко. – К. : Фенікс, 2013. – 540 с.

6. Семків І. І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.11 / Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2009. – 21 с.

7. Скрипкина Т. П. Категория доверия в социальных науках. Основные положения концепции социального капитала / Т. П. Скрипкина // Доверие в социально-психологическом взаимодействии : коллект. моногр. ; под ред. Т. П. Скрипкиной. – Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2006. – С. 51-54.

Н.М. Василюць

АНАЛИЗ КРУГА ДОВЕРИЯ / НЕДОВЕРИЯ ГРАЖДАН РАЗНЫМ СФЕРАМ СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Представлены результаты эмпирического исследования круга доверия граждан разным сферам социальной действительности. Проанализированы уровни доверия граждан к работникам органов внутренних дел. Определена динамика доверия граждан в условиях изменения политической ситуации. Определено, что группе исследуемых граждан характерное низкое обобщенное доверие к другим и стремление ограничивать проявления доверия узким «семейно-дружественным кругом». Проанализированы критерии доверия граждан другим людям

Ключевые слова: доверие, круг доверия, уровни доверия, сферы социальной действительности, критерии доверия.

N. Vasylets

**ANALYSIS OF CIRCLE OF TRUST/MISTRUST OF CITIZENS TO
DIFFERENT SPHERES OF SOCIAL REALITY**

The results of empirical research of circle of trust of citizens to the different spheres of social reality are presented. The levels of trust of citizens to the workers of organs of internal affairs are analyzed. The dynamics of trust of citizens is certain in the conditions of change of political situation. The group of investigated citizens displays trust to the narrow "domestically-friendly circle". The criteria of trust of citizens to other people are analyzed. It was found out that a man lines up his behavior in the world depending on what measure of trust he/she feels to certain part of this world. Thus, the selection of such parameters of trust, as selectivity and dosage gives an opportunity to establish, that the exposure of certain measure or "amount" of trust each time is addressed to the different categories of people and besides has substantial differences on maintenance.

Circle of trust represents trust to the certain persons that a man knows personally. An important role the circle of trust to the relatives and friends is played by the previous personal experience of cooperation with a certain man. A trust to the acquainted and unfamiliar people is formed in the circumstances of a limit experience of cooperation and characterizes the insufficient volume of information and role-play vagueness.

Circle of indefinite trust and third circle of mistrust represent the generalized trust that is interpreted as a willingness or unavailability to examine other people as part of the spiritual association.

The symmetric criteria of trust and mistrust to the unknown man are distinguished. These indices are tidiness-untidiness; impulsiveness; personal utility; hidden; difference of interests; other religion. They can be related to the phenomenon of in-group favoritism.

Keywords: *trust, circle of trust, levels of trust, sphere of social reality, criteria of trust/of mistrust.*

Надійшла до редакції 26.05.2016 р.